

הסוכה והשכינה

הסוכה כהשתקפות הר סיני, המשכן והמקדש

דף ד ע"ב - ה ע"ב

א

האם יורדת השכינה למטה מעשרה?

ושאינה גבוהה עשרה טפחים [פסולה]: מנלן? [...] ארון
תשעה וכפורת טפח הרי כאן עשרה, וכתיב "וְנוֹעַדְתִּי לָךְ
שָׁם וְדַבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַפַּרְוֹת" (שמות כה), ותניא רבי יוסי
אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו
למרום שנאמר "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לָהּ וְהָאָרֶץ נָתַן לַבְּנֵי אָדָם"
(תהלים קטו), ולא ירדה שכינה למטה, והכתיב "וַיֵּרֶד ה' עַל הַר
סִינַי" (שמות יט)? למעלה מעשרה טפחים. והכתיב "וְעָמְדוּ
רַגְלָיו בַּיּוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֹּתִים" (זכריה יד)? למעלה מעשרה
טפחים. ולא עלו משה ואליהו למרום, והכתיב "וּמִנְשָׁה עָלָה
אֶל הָאֱלֹהִים" (שמות יט)? למטה מעשרה. והכתיב "וַיַּעַל
אֱלֹהֵינוּ בְּסֻעָרָה הַשָּׁמַיִם" (מלכים ב ב)? למטה מעשרה. והכתיב

"מֵאַחַז פְּנֵי כֶסֶא פְּרִשׁוּ עָלָיו עֲנָנוּ" (איוב כו) ואמר רבי תנחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו? למטה מעשרה. מכל מקום "מֵאַחַז פְּנֵי כֶסֶא" כתיב? אישתרבובי אישתרבב ליה כסא עד עשרה ונקט ביה.

(ד ע"ב - ה ע"א)

שאלה הלכתית, תשובה רוחנית

המשנה קובעת שסוכה שגבוהה פחות מעשרה טפחים פסולה. מתבקש לבאר את טעם הדין לאור מאפיינים ומרכיבים שנדרשים ממבנה הסוכה וייעודו או מגדרי השימוש בסוכה, ולבדוק באיזה מהם עלולה להיות בעיה בסוכה נמוכה מדי. דוגמה לדיון מהסוג הזה היא הסוגיה הראשונה במסכת, שעסקה בנושא דומה – בדין הגובה המקסימלי של הסוכה. הגמרא שם פירטה שלוש דעות מהי הבעיה שיכולה להיות בסוכה שגבוהה למעלה מעשרים אמה, שכל אחת מהן קשורה למבנה הסוכה או לייעודה: רבה נימק שאדם צריך להיות מודע לסכך שמעליו, רבי זירא דיבר על הישיבה בצל הסוכה ורבא דיבר על הצורך בדירת עראי.

בניגוד למצופה, הגמרא נותנת הסבר שנראה שייך לממד אחר לגמרי. כדי להסביר מה הבעיה בסוכה מתחת לעשרה טפחים, מובא פסוק שקובע מהו גובה ארון העדות שבמשכן. ארון העדות והכפורת שעליהם נאמר "וְנוֹעַדְתִּי לָהֶּ שָׁם וְדַבַּרְתִּי אֲתָּהּ מֵעַל הַפְּתֹת" (שמות כה כב), מגיעים יחד לגובה של עשרה טפחים. הגמרא מצרפת לכך את קביעתו של רבי יוסי בדרשת אגדה, שמעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה טפחים – קביעה שגוררת משא ומתן ארוך סביב פרשיות שונות בתנ"ך. הסוגיה ממשיכה להתנהל במישור אגדתי זה שעוסק במקומה של השכינה ביחס

לארץ, וממנו נגזרת ההלכה הפוסלת סוכה שנמוכה מעשרה טפחים.

הסוגיה אם כן לא רק עוסקת בממדים הרעיוניים של ההלכה, אלא שואלת שאלה במישור ההלכתי ומשיבה בכלים אגדתיים.

טעם הדין מצד גדריה ההלכתיים של הסוכה

ראשונים רבים הסבירו את דין המשנה כבנוי על שיקולים שאינם מופיעים במפורש בגמרא – שיקולים הלכתיים מובהקים מעולמה של הסוכה. הם אמנם לא השתמשו בקריטריונים המדויקים של הסוגיה הראשונה, ככל הנראה מכיוון שסוכה נמוכה מעשרה טפחים יוצרת בקלות את תודעת הישיבה בסוכה, את הישיבה בצל הסכך ואת ממד הארעיות – אך בדבריהם עולים כמה נימוקים ששייכים באופן מובהק לעולם ההלכה, ולמרכיביו הבסיסיים של מבנה הסוכה. חלקם הציעו להסביר את דיון הגמרא עצמו, שנראה כעוסק במימדים רעיוניים, כדיון שעוסק לאמיתו של דבר בגדרים הלכתיים פורמליים, וחלקם הסבירו את דין המשנה בלי להסביר איך הדבר מתיישב עם הגמרא האגדתית ושיקוליה.

הרא"ה (ד ע"ב) מסביר את שאלת הגמרא כך: "מנא לן דלא הויא מחיצה בפחות מעשרה טפחים", לפי זה הדיון בגמרא הוא על גובהה המינימלי של מחיצה. לפי דבריו, לא חייבים להבין את הלימוד של הגמרא מהארון כעוסק ביסודות רעיוניים, אלא כמברר את גדריה המינימליים של מחיצה בעלמא.¹

המאירי (בפירושו למשנה ד"ה ושאינה גבוהה) כותב: "ושאינה גבוהה עשרה טפחים, רצה לומר חלל שבה, פסולה. שכל חלל שאין בו

1. גם התוספות רואים בסוגייתנו סוגיה העוסקת בגדריה ההלכתיים של מחיצה: "והא דבעינן נמי גבי שבת מחיצה עשרה, מהכא ילפינן" (תוספות ד ע"ב ד"ה עשרה).

עשרה טפחים גובה אינו ראוי לכלום". כלומר, הפסול הוא בממד המרחב של הסוכה – החלל של סוכה נמוכה כזו אינו גדול מספיק בשביל להחשב כמבנה ראוי.

הסבר הלכתי נוסף מעלה הריטב"א (ב ע"א): "דלא חשיב סכך בשאין חלל תחתיו י' טפחים", לדבריו סכך מתחת לעשרה טפחים אינו מוגדר סכך. המושג "סכך" פירושו דבר שמסכך על מרחב כלשהו, ואם אין מרחב הרי שאין זה סכך.

הכיוונים שעלו עד כה מתמקדים בפגמים הקיימים בסוכה נמוכה מצד מבנה הסוכה. ראשונים אחרים מתייחסים לאפשרות השימוש בסוכה. ריבב"ן (ב ע"א) כותב: "ושאינה גבוהה י' טפחים פסולה, שאינה ראויה לישוב בה", כלומר צריכה להיות אפשרות לשבת בסוכה בצורה ראויה, דבר שאינו אפשרי בסוכה שאין בה י' טפחים.

כיוון דומה עולה על רקע דין נוסף. הגמרא פוסלת סוכה שהוציין (הענפים התלויים של הסכך) יורדין מהסכך שלה לתוך י' טפחים שלה: "היתה גבוהה עשרה טפחים והוציין יורדין לתוך עשרה, סבר אביי למימר אם חמתם מרובה מצלתם כשרה. אמר ליה רבא הא דירה סרוחה היא ואין אדם דר בדירה סרוחה" (ד ע"א). הרמב"ם בהלכות מסביר את הדין כך: "וצריך להזהר שלא יהיו הוציין ועלין של סכך יורדין לתוך עשרה טפחים כדי שלא יצר לו בישיבתו" (רמב"ם סוכה ה ב). דברי הרמב"ם בדין דירה סרוחה דומים לדברי ריבב"ן בדין י' טפחים, שהבעיה אינה במבנה הסוכה עצמו אלא באפשרות הקיום המעשי של מצוות הישיבה בסוכה. הבית יוסף (אורח חיים תרלג ט) הולך צעד נוסף ומסביר את כל דין סוכה שלמטה מי' טפחים, על בסיס דין דירה סרוחה: "וטעמא משום דכל שאינה גבוהה עשרה טפחים הוה ליה דירה סרוחה ואין אדם דר בדירה סרוחה".

אפשרות שמגשרת מעט על הפער שבין השאלה ההלכתית והתשובה האגדתית של הגמרא עולה מדברי רש"י (בהשראת דברי הירושלמי): "שמע מינה למעלה מעשרה מפסקא רשותא". בדומה לשאר הראשונים, גם רש"י עוסק במושגים הלכתיים מקובלים - מושג הרשויות, אך מדובר במושג שלא כל כך ברור מדוע יהיה נחוץ בסוכה. מדוע תצטרך הסוכה להגיע אל המקום שבו נפסקת הרשות? מסתבר שהצורך שהסוכה תגיע למקום שבו נפסקת רשות אחת ונפגשת ברשות אחרת, לא צומח מסוגיות כלליות של גדרי הסוכה אלא באופן ישיר מהסוגיה שלנו שעוסקת בסוכה כמפגש עם המרחב של השכינה. כלומר, רש"י מקשר בצורה מעט יותר הדוקה בין הדיון הרעיוני בסוגיה ובין הדיון ההלכתי, אך מכל מקום גם לפי פירושו מוקד הדיון הוא בגדרים ההלכתיים של רשות.

שני אופנים לקריאת הסוגיה

אם כן, הראשונים מציינים אפשרויות רבות להבין את דין המשנה, והן בנויות כמעט על כל הרכיבים הקיימים במבנה הסוכה: המחיצה, החלל, הסכך, הישיבה, אופי הדירה או תנאי ישיבת הסוכה. באופן מפתיע רוב ההסברים הללו אינם כתובים במפורש בסוגייתנו. עיון בסוגיה עצמה מגלה רבדי משמעות רעיוניים עמוקים, ומראה כיצד הלכות גובה הסוכה נקבעות לפי שיקולים שלקוחים מדרכי השראת השכינה.

פירושי הראשונים מחדדים כי יש שני אופנים לקרוא את הסוגיה, דבר שנכון לסוגיות רבות נוספות: אופן אחד הוא כעוסקת בשאלה הלכתית קונקרטית. צריך להגיע להגדרה המדויקת לדופן, לסכך או למבנה של הסוכה הממשית, והמקרים והמקורות שנבחנו במהלך הסוגיה לא מובאים מצד המטען הרוחני שלהם אלא מצד ההגדרות שניתן לחלץ מהם.

האופן השני הוא לקרוא את הסוגיה כסוגיה רוחנית שמבררת תכנים רעיוניים שמעצבים את גדריה ההלכה. במקרה שלנו עומדים במרכז הדיון דרכי השראת השכינה, דבר שקשור ישירות לדעה שהסוכה היא זכר לענני הכבוד, שהיו הביטוי הראשי של השראת השכינה בתקופת המדבר.²

שני אופנים אלה אינם סותרים זה את זה: אפשר לקרוא את הסוגיה בעיניים מעשיות, במושגים הלכתיים מוגדרים, ויחד עם זאת לדעת שמאחורי הבירור ההלכתי מצויה קריאה עמוקה שמבררת שאלות רוחניות. במקרה שלנו הקריאה הרוחנית אינה מאחורי הדברים אלא ניצבת בקידמת הבמה, גלויה וניכרת על פני השטח.

השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם

כתשובה לשאלת מקור הדין הגמרא מביאה את דבריו המפתיעים של רבי יוסי, הקובע כי מעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה טפחים, ולא עלו משה ואליהו למרום. זאת על פי הפסוק: "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי אָדָם" (תהלים קטו טז).

הגמרא מקשה על קביעה זו מפסוקים מפורשים, אך רבי יוסי מתרץ את כל הקושיות וממשיך לטעון שהגבול לא נחצה – השכינה לא ירדה במעמד הר סיני מתחת לעשרה טפחים, וגם עמידתו המתוארת של הקב"ה לעתיד לבוא על הר הזיתים לא תהיה ירידה ממש אלא רק עד גובה עשרה טפחים מעל הקרקע. גם את הפסוקים המפורשים על עליית משה ואליהו למרום מפרש רבי יוסי באופן דומה – "למטה מעשרה".

2. האופן הראשון של הקריאה, הרואה בסוגיה בירור של גדריו ההלכתיים של מבנה הסוכה, מתאים יותר לשיטה שסוכות המדבר היו סוכות ממש. האופן השני של הקריאה, שרואה בו בירור של הסוכה כמרחב למפגש עם השכינה, מתאים יותר לשיטה שסוכות המדבר היו ענני כבוד.

אם נקרא את תשובותיו של רבי יוסי בעיניים פשטניות הן ייראו דחוקות עד בלתי אפשריות. איך ייתכן שמה עלה לשמים פחות מעשרה טפחים, הרי עוד לפני שהתחיל לעלות כבר היה ראשו למעלה מעשרה טפחים? ולאן עלה אליהו, שמתואר בתנ"ך כמי שעלה בסערה השמימה, אם הוא לא עבר את גבול עשרת הטפחים? בהכרח עלינו להבין שאין כאן בירור פרשני אלא קביעה עקרונית. רבי יוסי אינו עוסק בסנטימטרים אלא בתפיסת עולם רוחנית, שקובעת שיש פער מהותי ובלתי עביר בין המרחב האלוקי למרחב האנושי.

הפער העקרוני בין אלקים לאדם מוסכם ככל הנראה על כל הצדדים, אך הוויכוח מתחיל כשמתכוננים בפסוקים שמתארים מצבים מיוחדים. מפשט הפסוקים נראה שיש מצבים שבהם התיחום בין שמים וארץ מתבטל והגבול שבין אלקים ואדם נחצה. אבל רבי יוסי נלחם על טענתו, שלעיקרון היסודי השמים שמים לה' והארץ נתן לבני האדם לא יכול להיות חריג כלשהו.

הגמרא לא חולקת על העיקרון היסודי של רבי יוסי, אלא רק על הטענה שהגבולות לא נחצו מעולם. האמנם לא היו אירועים חריגים בנקודות כלשהן בהיסטוריה שחורגים מהנוסחה הזו? האם מעמד הר סיני לא פרץ את הגבול בין שמים וארץ? רבי יוסי טוען בתוקף: לא. אפילו מעמד הר סיני לא מטשטש את הפער המוחלט בין המרחב האלוקי למרחב האנושי. משה מגיע למקום העליון ביותר בארץ, אבל לא נכנס אפילו במעט לתחום השמים. אפילו הביטוי "שכינה", שמבטא בפשטות נוכחות אלוקית בתוך המרחב האנושי, לא מתאר לפי רבי יוסי חציית גבולות.³ האדם צריך לדעת את מקומו ולהכיר בכך שאין באפשרותו להימצא עם

3. ייתכן שלפי רבי יוסי, הביטוי 'שכינה' מבטא שכנות - דבר שמצוי לצד דבר אחר, ולא דבר ששוכן בתוך דבר אחר. בין שכנים יש גבול מפריד שמבליט את הרשות הנפרדת של כל אחד, עם כל הסמיכות שביניהם.

הקדוש ברוך הוא באותו מרחב. אפשרות כזו לא ניתנה לשום אדם, אפילו לא למשה ולאליהו, ובשום שלב בהיסטוריה, גם לא במתן תורה או באחרית הימים.

אולם אף שאי אפשר לפרוץ את הגבול המוחלט, גם לפי רבי יוסי יש בשורה – תיתכן נקודה של מגע בין הממד האנושי המעפיל למעלה ובין הממד האלוקי המתגלה כלפי מטה. הסוכה נועדה להיות סוג של מפגש עם השכינה, ועל כן חובה עליה להגיע לגובה עשרה טפחים, כדי להשיק לנקודה התחתונה של "השמים", של גילוי השכינה. בסוכה כזו, חלל הסוכה והסכך הם המרחב האנושי, ומה שממעל להם הוא המרחב האלוקי. הנקודה העליונה של הסוכה – הסכך – נפגשת עם השמים שמעליה, ששייכים למרחב של השכינה, וסוכה שאין בה עשרה טפחים מחמיצה את המגע הזה ונפסלת.

נקודת המפגש

נחזור לאמירתו המוחלטת של רבי יוסי "מעולם לא ירדה שכינה למטה ולא עלו משה ואליהו למרום". דברי רבי יוסי, שמנסחים עמדה ושוללים אותה, יוצרים את הרושם שהוא מתעמת עם טענה נגדית. עמדה כזו מצאנו אכן במדרש:

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נִטֵּה אֶת יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי כַּכֹּד" (שמות ט). זה שאמר הכתוב "כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ ה' עֲשֶׂה בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ" (תהלים קלה). השמים, אמר הקב"ה "הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לָהּ וְהָאָרֶץ נָתַן לְבְנֵי אָדָם" (תהלים קטו), משל למה הדבר דומה, למלך שגזר ואמר בני רומי לא ירדו לסוריא ובני סוריא לא יעלו לרומי, כך כשברא הקב"ה את העולם גזר ואמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. כשבקש ליתן את התורה בטל את הגזרה הראשונה ואמר התחתונים יעלו לעליונים

והעליונים ירדו לתחתונים ואני המתחיל שנאמר "וַיֵּרֶד
ה' עַל הַר סִינַי וְגו'" (שמות יט) וכתוב "וְאֵל מִנְּשָׁה אָמַר
עֲלֵה אֵל ה'" (שם כד).

(תנחומא וארא טו)

יש ויכוח עמוק בין הדעה שבמדרש ובין דעת רבי יוסי. לפי הדעה שבמדרש, מהותו של מעמד הר סיני היא הסרה מכוונת של הגבולות הקשיחים שבין שמים לארץ. הקב"ה יוזם את ביטול הפרדת המרחבים, ועושה בעצמו את הצעד הראשון. במעמד הר סיני חדרה ההתגלות האלוקית לתוך המרחב הארצי. האירוע אמנם היה חד פעמי, אבל מכוחו קיבלנו את התורה שמבטאת את פירות ההתמזגות של המרחבים, ואולי הוא גם מלמד שאפשרות כזו תיתכן שוב בעתיד. רבי יוסי מתנגד עקרונית לאפשרות הזאת וטוען כי ירידת השכינה לארץ לא התרחשה אפילו במעמד הר סיני – היא בלתי אפשרית באופן מוחלט.

עמידתו העיקשת של רבי יוסי, והדיון שהוא מנהל מול הקושיות עליו, מעידות כי יש כאן ויכוח עקרוני בין החכמים על היחס בין השכינה לעולם. במידה מסוימת ניתן לראות את הוויכוח כנמשך לאורך הדורות בעולם המחשבה היהודי, בין תפיסות שהתמקדו יותר בפער שבין האלקים לעולם, כדוגמת הרמב"ם,⁴ ובין תפיסות שהדגישו כי "מלוא כל הארץ כבודו" – כדוגמת החסידות.⁵

אחיזה בכסא הכבוד

הדיון של הגמרא בדעת רבי יוסי טרם הסתיים: גם לאחר שרבי יוסי דוחה את הקושיות מהפסוקים על מעמד הר סיני, משה

4. כפי שכולט במיוחד בתורת התארים השליליים, שמוצגת במורה נבוכים א נח-נט.

5. ראה למשל בספר צוואת הריב"ש סז, קכז, קלז.

ואליהו, נותרת קושיה אחת, מהפסוק "מֵאַחַז פְּנֵי כֶּסֶף פָּרְשׁוּ עָלָיו עֲנָנוּ" (איוב כו ט). המילה "פרשז" אינה ברורה, ורבי תנחום דורש אותה: "מלמד שפירש שד-י מזיו שכינתו ועננו עליו". בתחילה גם קושיה זו נדחית באותה דרך: "למטה מעשרה". אבל הגמרא לא מרפה ומקשה מהביטוי "מֵאַחַז פְּנֵי כֶּסֶף" (שם). ביטוי זה מתאר מצב שבו אדם אוחז בכסא הכבוד האלוקי, שהוא מקום השכינה שבה עוסקת סוגיתנו.⁶ כאן רבי יוסי נסוג מעט מעמדתו: "אישתרבובי אישתרבב ליה כסא עד עשרה ונקט ביה".

מדוע האחיזה המתוארת בפסוק מביאה את רבי יוסי לסגת מעמדתו? אחיזה היא כבר לא השקה ונגיעה של תחתון בעליון, אלא הימצאות של הכסא והיד האוחזת בו באותו מרחב. השאלה היחידה שנשארת פתוחה היא האם היד עלתה למעלה או הכסא ירד למטה. רבי יוסי לא מוכן לקבל את האפשרות שהאדם העפיל למרחב האלוקי, אך נאלץ להסכים לפחות לכך שכסא הכבוד ירד אל הטפח העשירי, שמצוי בתוך המרחב האנושי, והתאפשרה אחיזה בו.

מקורו של פסוק מסתורי זה הוא בספר איוב, והוא עוסק בכסא ובענן: "מֵאַחַז פְּנֵי כֶּסֶף פָּרְשׁוּ עָלָיו עֲנָנוּ" (שם). העננים מקשרים אותנו לסוגיית ענני הכבוד שמהוים גילוי של השכינה. הגמרא מסבירה שהפסוק מדבר על השכינה ומצביע על כך שמתוארת כאן אחיזה ולא רק נגיעה.

מי הוא זה שמתואר בפסוק כאוחז בכסא השכינה? כדי לענות על כך נתבונן בסוגית אגדה ממסכת שבת שפסוק זה עומד במרכזה:

ואמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום
אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של

6. השכינה נקראת כבוד ה', כפי שמצאנו כבר בהר סיני "וַיִּשְׁכַּן כְּבוֹד ה' עַל הַר סִינַי" (שמות כד טז).

עולם מה לילוד אשה בינינו? אמר להן לקבל תורה בא. אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם? "מָה אָנוֹשׁ פִּי תִזְכְּרֵנוּ וּבֶן אָדָם פִּי תִפְקְדֵנוּ" (תהלים ח), "ה' אֲדַגִּינוּ מָה אֲדִיר שְׁמֹךְ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּנְה הוֹדֶךְ עַל הַשָּׁמַיִם" (שם). אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה החזיר להן תשובה. אמר לפניו רבוננו של עולם מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם. אמר לו אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה שנאמר "מֵאֲחֻז פָּנֵי כֶסֶף פָּרִישׁוּ עָלָיו עֲנָנוּ" (איוב כו), ואמר רבי נחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו. אמר לפניו רבוננו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות כ), אמר להן למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם [...] מיד הודו לו להקדוש ברוך הוא שנאמר "ה' אֲדַגִּינוּ מָה אֲדִיר שְׁמֹךְ וגו'" (תהלים ח), ואילו תנה הודך על השמים לא כתיב. מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר, שנאמר "עֲלִיתָ לְמָרוֹם שָׁבִיתָ נְשֻׁבִי לְקַחֲתָ מִתְּנוֹת בְּאָדָם" (תהלים סח).

(שבת פח ע"ב - פט ע"א)

הברייתא מגלה לנו שהפסוק מדבר על משה רבנו במתן תורה. בטרם נראה כיצד היא עוזרת לנו להבין את הנסיגה של רבי יוסי מעמדתו, נשים לב שהיא פותחת במילים "כשעלה משה למרום" – מילים שמתנגשות עם הטענה שבה פתח רבי יוסי, שמעולם לא עלו משה ואליהו למרום!

הפסוק "פרשו עליו עננו" תופס מקום מרכזי באגדה זו, והוא חלק בלתי נפרד מהתהליך של מסירת התורה למשה רבנו. המלאכים

טוענים כביכול את טענתו של רבי יוסי כי יש פער מוחלט בין השכינה לאדם, ולכן התורה לא יכולה להינתן ליילוד אישה. אך הקדוש ברוך הוא מאפשר למושה לאחוז בכסא הכבוד, להגיב למלאכים ולקבל את התורה.

לפי אגדה זו ברור שיכולה להיות אחיזה בשכינה, ולא נותר לרבי יוסי אלא לשמור על הגבול לפחות בצד אחד: השכינה יכולה לרדת אל האדם, אך האדם אינו יכול לעלות אל השכינה. כסא הכבוד הוא שמשתרבב עד משה רבנו, ומשה רבנו אוחז בו ואינו יכול לעלות מעבר לכך.

סיום האגדה יוצר אם כן תפנית דרמטית בסוגיה: רבי יוסי שהביע עמדה תקיפה על הפער המוחלט בין המרחב האלוקי והאנושי, נסוג מעמדתו ונאלץ להודות לאור דברי ספר איוב שבמעמד הר סיני מתרחשת חריגה ממתכונת זו. הסוגיה קובעת שהפסוקים הנזכרים לא רק חושפים טפח מעומק ההתרחשות של מעמד הר סיני, אלא גם מרמזים על כך שהתרחשות זו איננה חד פעמית, והיא משתקפת מידי שנה בסוכתו של כל יהודי.

מתברר כי הסוכה מאפשרת הרבה יותר מנגיעה במרחב השכינה. הסכך עצמו לא משיק לשכינה שנמצאת רק במרחב שמעל הסוכה, אלא הוא עצמו צל השכינה, שיורדת עד עשרה טפחים ועד בכלל. סכך הסוכה דומה הוא לסיכוך של השכינה על משה רבנו, שמאפשר לו לקבל את התורה משמים ולהורידה לארץ. הארת השכינה נוכחת עימנו בסכך שבסוכה, שהוא בבחינת השתרבות השכינה לעולמנו. בעקבות משה מאפשרת השתרבות זו מעין אחיזה בכסא הכבוד, ובחלל שתחת הסכך חוסה האדם בצל השכינה.

מתוך הסוגיה מתגלה אם כן ממד נוסף מסודה של הסוכה – הסוכה היא מבנה שמשחזר את גילוי השכינה שבמעמד הר סיני.

ב

הסוכה וכלי המשכן

בשלמא ארון תשעה דכתיב "וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמֹתַיִם וְחֲצֵי אַרְפּוֹ וְאִמָּה וְחֲצֵי רְחִבּוֹ וְאִמָּה וְחֲצֵי קָמָתוֹ" (שמות כה). אלא כפורת טפה מנלן? דתני רבי חנינא כל הכלים שעשה משה נתנה בהן תורה מדת ארכן ומדת רחבן ומדת קומתן, כפרת מדת ארכה ומדת רחבה נתנה מדת קומתה לא נתנה. צא ולמד מפחות שבכלים שנאמר "וְעָשִׂיתָ לוֹ מִסְגָּרֵת טֶפַח סָבִיב" (שם) מה להלן טפה אף כאן טפה. ונילף מכלים גופייהו? תפשת מרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת. ונילף מציץ, דתניא ציץ דומה כמין טס של זהב ורחב שתי אצבעות ומוקף מאזן לאזן וכתוב עליו שתי שיטין יו"ד ה"א מלמעלה וקדש למ"ד מלמטה, ואמר רבי אליעזר ברבי יוסי אני ראיתיו ברומי וכתוב עליו קדש לה' בשיטה אחת? דנין כלי מכלי ואין דנין כלי מתכשיט. ונילף מזר, דאמר מר זר משהו? דנין כלי מכלי ואין דנין כלי מהכשר כלי [...]

רב הונא אמר מהכא "עַל פְּנֵי הַפְּתָרֵת קִדְמָה" (ויקרא טז) ואין פנים פחות מטפה. ואימא כאפי דבר יוכני? תפשת מרובה לא תפשת תפשת מועט תפשת. ואימא כאפי דציפרתא דזוטר טובא? אמר רב אחא בר יעקב רב הונא פני פני גמר, כתיב הכא "אֶל פְּנֵי הַפְּתָרֵת" (שם טז) וכתיב התם "מֵאֵת פְּנֵי